

OSMANLI DEVLETİ'NDE TOPRAK MÜLKİYETİNİN İKTİSADİ SİSTEMLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

The Ottoman State Evaluation of Land Ownership For Economic Systems

Haydar KARADAĞ* | Mustafa ŞİT**

Öz: Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu toprak mülkiyeti sistemi üzerinde çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Osmanlı Devleti'nin toprak mülkiyeti sistemi üzerindeki tartışmalar, iktisat biliminin de temel uğraşı alanı olan mülkiyet kavramı çerçevesinde, kapitalist ve sosyalist sistemlerin mülk edinimine ilişkin farklılıklar belirtilerek yürütülmüştür. Bu çalışmada bireylere özel mülk edinebilme hakkı tanıyan kapitalist sistem ile bireylerin mülk edinimi hakkının kısıtlandığı ve mülklerin tamamının devlete ait olduğu sosyalist sistemin, Osmanlı Devleti'nde uygulanan toprak mülkiyeti sisteminde uygulanıp, uygulanmadığı araştırılmıştır. Ayrıca, İslam Hukukundaki mülkiyet anlayışı incelenerek, İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nin uyguladığı toprak mülkiyeti sistemindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Osmanlılarda topraklar, miri arazi rejimi gereği, tamamen beytülmalaya ait durumdadır. Böylelikle Osmanlı Devleti, hem hazinenin en önemli gelir kaynaklarından olan verginin alınmasını hem de askere almayı beraber yapma imkanına kavuşmuş olmaktadır. Toplumun özel mülkiyete sahip olmasına izin verilmemiştir. Bununla birlikte, kurulan vakıflar, önemli kamu hizmetlerini yerine getirdiklerinden, toplum özel mülk edinimine çok fazla gereklilik duymamıştır. Osmanlı toplumunda, sermaye birikimi engellenmiş olduğundan, kapitalizmin gerektirdiği sınıflar arası mücadele bilinci ve burjuvazi hiç oluşmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Mülkiyet, Kapitalizm, Sosyalizm, Tımar Sistemi, Vakıflar.

JEL Kodları: B22, E10, N73, Q15.

Abstract: Several discussions on the land ownership system that Ottoman Empire implemented are being conducted. These discussions have been conducted by indicating for the property acquisition differences in capitalist and socialist

* Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Zihni Derin Yerleşkesi, Merkez/Rize.

E mail: haydar.karadag@erdogan.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, Seyahat İşletmeciliği Bölümü, Osmanbey Kampüsü/Şanlıurfa.

E mail: msit@harran.edu.tr

<i>Hakemli Araştırma Makalesi Peer-reviewed Research Article</i>		
Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
23.03.2016	25.05.2016	30.07.2016

systems, within the framework of the concept of ownership, which is the basic interest of economics. In this study, it is investigated that capitalist system that enables people to acquire property and socialist system that restricts property rights of individuals and in which properties belong to the state whether applied or not applied in the land ownership system of Ottoman Empire. It has also focused on the impact of Islamic law that applied by the land ownership system of the Ottoman Empire by examining the ownership concept in Islamic law. In Ottoman lands, due to the miri land regime is completely state of the beytülmal. Thus, the Ottoman Empire, as well as the receipt of tax revenue sources, one of the most important treasures is that both have the opportunity to do together to recruit. The society was not allowed to have private ownership. However, the foundations established, they fulfill their important public services, society has not heard too many requirements on private property acquisition. In Ottoman society, because capital accumulation is blocked, the struggle between classes as required by capitalism and bourgeois consciousness has not occurred at all.

Keywords: Ownership, Capitalism, Socialism, Timar System, Foundation.

JEL Codes: B22, E10, N73, Q15.

Giriş

Toprak, insanoğlunun dünyada varlığını sürdürebilmesi için, tarih boyunca oldukça önemli bir unsur olmuştur. İnsanlar yiyeceklerini, giyeceklerini, barınaklarını, araç ve gereçlerini, korunmak ve savaşmak için gerekli olan silahlarını sağlamak amacıyla hep topraktan yararlanmışlardır. Barınma ihtiyaçlarını gidermek için ilk insanlar, yaşayacakları yerleri toprağın altında bulunan kayalara ve mağaralara yapmışlardır. Günümüzde ise insanlar binalar, meskenler ve iş alanları yaparak, ailesi ile birlikte olmak, eşyasını saklamak, hava koşullarına karşı korunmak, kendisine sosyal ve kültürel bir çevre oluşturmak gibi amaçlarla topraktan yararlanmaktadırlar (Çakır, 2007: 31).

Mülkiyet, ilk toplum hayatından bugüne kadar insanlığın sürekli değişimi ve gelişimi sonucu hazırlanmış sosyal bir müessese olduğundan dolayı, bütün devir ve milletler için geçerli, değişmez bir 'mülkiyet kavramı' ortaya çıkarılamamıştır. Çeşitli hukuk sistemlerine göre, malikin eşya üzerindeki yetki ve ödevleri farklı olduğu gibi, aynı hukuk sistemi içinde dahi zamanla değişimler olabilmektedir. Bu nedenle, bir devrin veya sistemin mülkiyet kavramına verdiği değeri tespit ederken, hukuki, iktisadi, sosyal ve ahlaki değerlerinin de göz

önünde tutulması gerekmektedir. İnsanların yaşamları içerisinde önemli bir yer kaplayan mülkiyet konusunda tarih boyunca değişik uygulamalar yapılmıştır. Özellikle mülkiyetin sahipliği konusu sürekli olarak tartışılmıştır ve günümüzde de tartışılmaya devam edilmektedir.

Özellikle belirtmek gerekirse Osmanlı Devleti, her bakımdan iyi örgütlenmiş olan bir yapıya sahiptir. Devletin sınırları oldukça geniş bir coğrafi alana yayılmış olduğundan, devleti idare edenler, kurum ve kuruluşları ile bu büyük yapıyı ayakta tutmak için çabalamıştır. Toprak mülkiyeti de bu hususta önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kuruluş zamanından itibaren bütün topraklar üzerinde miri arazi rejimi tesis edilmiştir. Miri arazi rejiminde Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde, toplum arazi ve zirai tasarruflarında tamamen miri arazi rejiminin hukukuna tâbi olmuşlardır. Osmanlı ekonomisinin temel yapısını, zirai ekonomi oluşturmaktadır. Tımar sistemi de, zirai ekonominin temelini meydana getirmektedir. Tımar sisteminin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Tımar sisteminde bireyler için toprak mülkiyeti söz konusu olmasa da zilyetlik mevcuttur. Osmanlı toplumunda üretim ilişkilerinde tarım ile zanaat iç içe geçmiştir. Toplum kendi kendine yetebilecek üretimi yapmaktadır. Tımar sistemi devletin, hem vergi toplama, hem de asker toplama işini sağlama alırken merkezi yapıyı da korumuştur, ancak bu durum toprakta özel mülkiyeti engellemiştir. Osmanlı toprak mülkiyetinde vakıflarında özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde vakıflar, hayır hizmetleri yanında, birçok kamu hizmetini de gerçekleştirmişlerdir. Osmanlılarda vakıflar, okul, hastane, köprü ve yol yapım işleri gibi kamu hizmetlerinin yürütülmesi işlerini yerine getirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde vakıflar, mülk arazi üzerine kurulabilmiştir. Bazı şartlarda miri arazinin de vakfedilmesine izin verilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti toprak mülkiyeti yapısında miri arazi rejimi ve vakıf araziler önemli bir yer tutmaktadır.

İktisat açısından oldukça büyük öneme sahip olan kapitalist ve sosyalist sistemler, mülkiyet konusunda dünyayı derinden etkilemişlerdir. Öyle ki, kapitalist ve sosyalist sistemlere göre insanlar mülk sahibi olabilmekte veya olamamaktadırlar. Çalışmanın

konusunu oluşturan Osmanlı Devleti, genel itibariyle kendi toprak mülkiyeti sistemini ve dolayısıyla ekonomisini İslam Hukuku prensiplerine uygun olarak oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin toprak mülkiyeti ile ilgili olarak Cin (1965-1966) yaptığı çalışmada; miri toprakların çıplak mülkiyetinin devlete, istifadesi (tasarrufu) fertlere ait olduğunu belirterek, miri arazi üzerindeki tasarruf hakkının, başkasına devrinin mümkün olduğunu ve mirasçılara intikal ettiği halde, intifa hakkının mirasçılara geçmediğini ifade etmektedir. Ve miri arazi üzerindeki tasarruf hakkının, hem eski hukukumuz açısından hem de bu günkü hukukumuz açısından bir mülkiyet hakkı olmadığını açıklamaktadır. Çizakça (2006) çalışmasında; vakıfların yapmış oldukları hizmetlerle gelir dağılımındaki eşitsizliği ortadan kaldırma yönünde politikalar uygulayarak yoksulluğu ortadan kaldıran ve bu suretle ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan yapılar olduklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Çizakça, bir vakıf kurarak, arazilerin bölünerek, verimsiz hale gelmelerini engellemenin de mümkün olabileceğini belirtmektedir. İlgen (2011-2012) çalışmasında; Osmanlı Devlet yönetiminin 'arz-talep-arz' yönlü bir ekonomik anlayıştan ziyade, 'talep arz-talep' yönlü bir ekonomik anlayıştan hareket ettiğini belirterek, uygulanan sistemde toprak mülkiyetinin devletin tasarrufunda bulunmasının, toprak üzerinden emek harcamadan rant sağlayan bir zümrenin oluşmasını önlediğini vurgulamaktadır. Çiftçi (2011) ise çalışmasında; ziraatın temel üretim alanı olduğu ve şehirlerin zirai ürünle beslendiği bir ortamda vakıfların, özel mülkiyeti aşan ve piyasa ekonomisindeki rekabet koşullarını baltalayan bir yapılanma olarak karşımıza çıktığını vurgulamaktadır. Şahin (2012) çalışmasında; Osmanlı Devleti'nde, toprağın hukuki statüsü ve tasarruf şekli bakımından, ülkenin her tarafında geçerli bir sistem uygulanmadığını ve Osmanlı idarecilerinin genellikle fethedilen topraklarda, öteden beri uygulanan örf ve adetleri, her bölgenin kendi özelliğine göre şekillenen istikrarlı bir yapı oluşturmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Özellikle, Osmanlı toprak sisteminin temel unsuru olan toprağın mülkiyetinin devlete ait olduğu miri arazi rejiminin iyi işlediği dönemlerde tarımsal üretimin arttığını, köylünün topraksız kalmadığını, ekonomik ve askeri açılardan devletin sağlam bir yapıya

sahip olduğunu ve toprak ağalığının ortaya çıkmadığını vurgulamaktadır.

1. Mülkiyet Kavramı

Mülkiyet kavramı, insanoğlunun kendi yaşamı için gerekli gördüklerini elde etmek ve kendi varlığını devam ettirebilmek için bir malı her türlü şekilde tasarruf etme yetkisini kapsayan, geniş bir aynı hak olarak tanımlanmaktadır. Eğer bir mal, bir yerden başka bir yere taşınabiliyor ise, menkul mülkiyetten; bir mal başka bir yere taşınamıyor ve yerinde sabit olarak duruyor ise, gayrimenkul mülkiyetten söz edilmektedir.

Mülkiyet, değerli şeyleri elde etmek, kontrol etmek, bireyin kendisi için kullanması hakkını da ifade ederken; sahip olunan şeyin şahsen kullanılması ve/veya başkaları tarafından kullanılması durumunda, bunun koşullarını belli etme ayrıcalığı anlamına da gelmektedir. Bir başka anlamında ise mülkiyet, eğer özel mülkiyet anlamında kullanılırsa, mevzuat, örf ve adetlerle toplum tarafından ferde tanınan haklardan oluşmaktadır. Bu haklar sayesinde kişi elde ettiği her türlü malı kullanmak, kendisi dışındaki kimselerin, sahip olunan bu hakları, kullanmasını önlemek ve ölümünden sonra da bıraktığı malların kullanımını ve miras yönünü belirlemek yetkisini elde etmektedir (Talas, 1999: 147-148).

Mülkiyeti bir başka açıdan ise, ekonomik varlıklar üzerinde, birey ya da grupların, sahip olduğu haklar kümesi olarak ifade edilebilir. Ekonomik varlıklar, maddi hakları içerebileceği gibi, maddi olmayan hakları da içerebilmektedir. Ekonomik sistemlerin birbirlerinden ayrılmaları, üretim araçlarının mülkiyetinin sahipliği konusunda olmaktadır. Eğer üretim araçları özel mülkiyete konu ise, burada kapitalist sistem geçerli iken; Marksist sosyalizmde ise, sömürünün kaynağını oluşturduğu düşüncesi ile özel mülkiyet kavramının yeri bulunmamaktadır (Ölmezogulları, 2003: 17-18). Mülkiyet sahipliğinin birçok idealize edilmiş şekli bulunmaktadır. Bunları cemaatsel (komünal) mülkiyet, özel mülkiyet ve devlet mülkiyeti şeklinde sınıflandırmak da mümkün olmaktadır. Komünal mülkiyet ile topluluğun bütün üyeleri tarafından kullanılabilen bir hak kastedilmektedir. Komünal mülkiyet, topluluğun, devlete veya

yalnızca vatandaşlara, cemaatsel hakkının kullanılmasına ilişkin herhangi bir kişinin karışma hakkının tanınmayacağı manasına gelmektedir.

Özel mülkiyet ise, toplumun, mülkiyet sahibinin özel haklarını kullanmaktan, diğer insanları mahrum edebileceğini belirtmektedir. Devlet mülkiyeti de, devletin sahip olduğu malları kimlerin kullanım kullanamayacağını belirleyen, kabul edilmiş bulunan siyasi kaideler takip edildiği sürece, herhangi bir kişiyi bir hakkın kullanımından mahrum edilebileceğini ifade etmektedir (Demir, 2000: 187).

1.1 Kapitalist Sistemde Mülkiyet Anlayışı

Mülkiyet kavramı, Roma hukukunun temelini oluşturan bir kurumdur. Roma hukuku, mülk edinimi konusunda, malike mutlak bir hak vermekte ve bireyin mülk edinimini sınırlandırmamakta, fakat malikin bir diğerinin alanına müdahale etmesini engellemektedir (Proudhon, 1999: 42). Roma hukuku anlayışının içerisinde mülkiyet, sahibine kullanma, yararlanma ve istenilen şekilde tasarruf edebilme olarak sıralanan kesin haklar sağlamaktadır. Kişi ve devlet sahip olunan bu hakka herhangi bir sınır getirememektedir. Mutlak ve kutsal sayıldığı için mülkiyet hakkına dokunulamamaktadır. Mülkiyet hakkına, sahip olunan şeyleri, mutlak ve ebedi olarak kullanmak hakkı olarak bakılmıştır. Kapitalist sistemde de Roma hukukunun bu anlayışı çok fazla değişikliğe uğramamıştır. Kapitalist sistemde birey, sahip olduğu malları hemen hemen sınırsız bir ölçüde kullanma hakkına sahip olmuştur (Talas, 1999: 146-147).

Mülkiyet hakkı, kapitalist sistemin temel kurumlarından biri durumundadır. Üretim mallarının mülkiyeti, devlet karşısında girişimcilerin karını ve bağımsızlığını garanti altına almakta, girişimcilere almış oldukları kararlarda bağımsızlık hakkı vermekte ve onların güçlerini arttırabilmektedir (Albertini, 1995: 20). Liberalizm mülk sahibine, mülkiyet üzerinde tek ve sınırsız hakimiyet hakkı sağlamaktadır. Liberal anlayış, bireyciliğe ve bireyin hür iradesine dayandığından devlete düşen görev, bireyin sahip olduğu hak ve özgürlükleri kısıtlamamak, hatta koruma altına almaktır. Bu nedenle liberal sistem kişi ile eşya arasındaki ilişkide bireye sınırsız haklar tanımaktadır. Aynı zamanda malike vazgeçilmez, zamanaşımına

uğramaz, tekelci bir hakimiyet hakkı da tanınmaktadır. Klasik mülkiyet anlayışının bir diğer temel görüşü de mülkiyet hakkının tabii bir hak olduğu ve insanın sahip olduğu fikir ve düşünce hürriyeti gibi, mülk sahibi olma hürriyeti de insanın tabiatında mevcut olduğu görüşüdür (Eren, 1977: 177). Dolayısıyla kapitalizmde mülkiyet, hürriyetin bir şartı olarak görülmektedir. Hürriyet de, alternatif davranış olanaklarının varlığı olarak, mülkiyetin varlığına bağlı olmaktadır. Bu sistemde, bireylerin menfaati toplumun menfaatinden önce gelmektedir. Devletin, bireylere karşı toplum menfaati söz konusu da olsa, müdahale hakkı bulunmamaktadır. Çünkü bu sistemde, bireyler kendi menfaatlerini daha iyi değerlendirebilmesi ve bireylerin menfaatlerinin gerçekleşmesinin toplumun da menfaatinin de kendiliğinden gerçekleşebileceği düşüncesi hâkim durumdadır (Erdoğan, t.y., par. 48-50).

Kapitalist sistem mülkiyet hakkını, insan haklarının bir parçası olarak görmektedir. İnsan hakları doktrini ise, 17. yüzyılda, doğal hukuk kavramının gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Bu doktrin de, doğal hal ve toplumsal sözleşme kavramları üzerine oturmaktadır. Doğal hal durumunda, doğadaki kaynaklar mülkiyete konusu olmaktadır. Kuşkusuz, insanların bir malı mülkiyetlerine geçirebilmeleri için, emek harcaması gerekmektedir. Bununla birlikte kapitalist sistem, mülkiyet hakkını ulaşabileceği son noktaya çıkarmakta ve bireye çok çeşitli haklar vermektedir. Bu hakları, mülkü elde bulundurma hakkı, mülkü yönetmek hakkı, mülkten gelir sağlama hakkı, mülkü maddi ve hukuki işlemlere konu etme hakkı, mülkü sermayeye dönüştürebilme hakkı, mülkü başkalarına maddi bir karşılığa bağlı olarak ya da olmadan devredebilme hakkı, mülkü kendi yaşamı sonrasında mülkiyeti aile içerisinde devam ettirebilme hakkı olarak sıralanabilir (Kılınçaslan, 2002: 190-191).

1.1. Sosyalist Sistemde Mülkiyet Anlayışı

Feodalizmden önce köle ve toprak sahipliği, zenginlik kaynağı durumundaydı. Feodalizmle birlikte, toprak temel zenginlik faktörü niteliğini korumuş, endüstri ihtilali ile birlikte endüstri ve ulaştırma araçlarına sahip olma durumu, daha üstün bir fonksiyonu yerine getirmeye ve daha etkili bir hâkimiyet sağlamaya başlamıştır (Güriz, 1969: 291). Marksist teoriye göre, feodalitenin yaşandığı dönemde

toprak temel üretim faktörü konumunda olduğunu, kapitalizmin var olduğu dönemde toprak yerini mekanik donanıma ve finansal kaynaklara bırakmıştır. Feodal dönemde, soylular toprağı ellerinde tutarak, yönetici sınıfı oluştururlarken. Kapitalist dönemde yönetici sınıfı, makineleri ve parasal kaynakları kontrolünde tutan kapitalistler, yani burjuvazi oluşturmaktadır. Bu sınıf, aynı zamanda sömürücü sınıftır. İkinci sınıf ise, sömürülen sınıftır. Sömürülen sınıf üretim araçlarının mülkiyetini de, kontrolünü de ellerinde bulunduramamaktadırlar. Bununla birlikte, feodal dönemde sömürülen sınıf, toprağı bağı köleler olarak da adlandırılan serflerdi. Kapitalist toplumda ise, iş gücünü satarak geçimini sağlayan proletarya, sömürülen sınıf konumuna gelmiştir (Arslan, 2004: 129).

Kapitalist rejimler, sanayi devriminden sonra, sınıai rejim olarak 1917 yılına kadar dünyada varlığını tek başına sürdürmekteydi. Ancak kapitalizm üstünlüklerine rağmen tepki ile karşılanmış, 1870'li yıllardan sonra yığınların büyük bir bölümü için sosyalizm bir umut olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Sosyalizm çok farklı ideolojik eğilimleri kapsamakla birlikte, Marksizm, toplumun gelecekte alacağı biçimi de gözlemlerine eklemesi nedeniyle, diğer sosyalist düşüncelere üstünlük kurmayı başarmıştır (Albertini, 1995: 51). Sosyalizmde iktisadi kanunların işleyişini ve toplumun iktisadi gelişmesini, insan iradesinin yönetimi altına koyan araç planlamadır. Bu nedenle, sosyalist bir düzene geçmeye hazırlanan her ülkede sosyalist devrimin yapmaya çalıştığı ilk işlerden bir tanesi, planlı ekonominin oluşturulması olmuştur. Sosyalist ülkelerde iktisadi planlama, devletin iktisadi ilişkilere direkt müdahale etmesiyle başlamaktadır. Bu müdahalenin amacı ise, daha önce uygulanan kapitalist üretim ilişkilerinin sona erdirilmesi ve ekonominin sosyalist olmayan kesimlerinin denetim altına alınmaya çalışılmasıdır. Marksist iktisatçılara göre, planlama ile sosyalist bir ekonominin kendiliğinden değil, örgütlenmiş bir toplumun bilinçli iradesi ile yönetilen ve yöneltlen biçimde gelişmesi ifade edilmektedir (Çelebican, 1974: 589, 591). Marksizm, özel mülkiyetin sınırlarını daraltmakta, üretim araçları mülkiyetinin özel mülkiyete konu olmayarak topluma aktarılmasını gerekli görmektedir. Marksist teorinin mülkiyet konusu ile ilgili en önemli görüşlerinden birisi, mülkiyet hakkı ile mülk sahibinin elde ettiği hakimiyet gücü arasındaki ilişkiye ait

bulunmaktadır. Üretici nitelik taşıyan mülkiyet tipine sahip olanların, belli bir dönem içerisinde, sosyal gelişme sürecini kontrol eden anahtara sahip oldukları fikri, Marksist teoride oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadır.

Marksist sistem, kişi-eşya ilişkisini, eşyanın mülkiyetini bireyden alarak topluma, başka bir deyişle devlete vererek değiştirmiştir. Bu sisteme göre, özel mülkiyet, insanın insan tarafından sömürülmesini sağlamaktadır. Bu nedenden dolayı, özel mülkiyet toplumlaştırılmalıdır. Marksist teori, özellikle üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete karşı gelmektedir. Marksistlere göre, özel mülkiyet sahipliğinin yaratmış olduğu sosyal adaletsizlik, ancak üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkının devletleştirilmesiyle önlenmektedir (Eren, 1977: 178-179).

1.2. Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyeti Anlayışı

Osmanlı Devleti toprak mülkiyeti sistemini ve ekonomisini İslam Hukuku prensiplerine uygun olarak oluşturmuştur. Osmanlı ekonomisinin temel yapısını zirai ekonomi, zirai ekonominin temelini de tımar sistemi oluşturmaktadır. Tımar sistemi ise, hem verginin toplanması hem de asker toplama işini birlikte yaptığı için Osmanlı Devleti açısından oldukça önemli durumdadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde mülkiyet anlayışı incelenirken öncelikle, İslam hukukunda mülkiyet anlayışı incelenecektir.

1.2.1. İslam Hukukunda Toprak Mülkiyeti Anlayışı

İnsanların hayatlarını sürdürebilmeleri için, çok sayıda ve çok çeşitli şeylere muhtaç bir yapısı bulunmaktadır. Dolayısıyla muhtaç olduğu şeylere karşı daima sahip olma istek ve azminde olagelmıştır. Böylelikle insan, kendi emeğinin, çalışma ve gayretinin ürününe, kendisinin sahip olmasını istemektedir. Klan, kabile ve bazen de aile mülkiyeti fikrinin egemen olduğu yerlerde, grup veya topluluk bilincinin kuvvetli olduğu görülürken, bu bilincin zayıflamaya ve parçalanmaya başladığı yerlerde de kişisel mülkiyete doğru bir geçişin olduğu da görülmeye başlanmıştır (Güriz, 1969: 52). Bu durum İslamiyet'ten önce de, Araplar arasındaki mülkiyet sisteminin, kolektif mülkiyetten kişisel mülkiyete doğru değişmesi şeklinde

gözlemlenmektedir. İslamiyet ise, yaratılış itibariyle mal ve mülk edinmeye eğilimi olan insana, bu yöndeki eğilimine uygun olarak, mülkiyet hakkını tanımıştır (Aygün, 2001, par. 1).

İslam hukukunda bir malın yararlanılması ve bir başkasına devredilebilmesi hakkına rakabe denmektedir. Söz konusu maldan yararlanma hakkına ise intifa hakkı denmektedir. Günümüz hukukunda yararlanma (intifa) hakkı bir kişiye, çıplak mülkiyet hakkı bir başkasına ait olabilmektedir (Erdoğan, t.y., par. 32-34). İslam hukukunda malik, herhangi bir mülkiyete konu olan şeyin niteliğine ve türüne göre, mülkiyet bir defa sabit olunca, her türlü hukuki tasarruf yetkisine sahip olmaktadır. Aynı zamanda özel mülkiyet, hem rakabeyi hem de menfaati içermektedir. Özel mülkiyet sürekli olup, zamanla sınırlandırılmamaktadır. Bunun yanında mülkiyet hakkı malike; mülkiyet konusu eşya üzerinde oldukça geniş yetkiler sağlamakta, başkasının tasarrufu üzerine engel olma hakkı tanımakta ve süreklilik arz etmektedir (Çalış, 2004: 50).

İslam hukukunda topraklar, tabii oldukları hukuki rejim bakımından mülk topraklar ve mülk olmayan (miri) topraklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Miri topraklar, rakabesi devlete, istifade hakkı da devletin sınırları dahilinde yaşayan insanlara ait olan arazilerden oluşmaktadır. Bu arazilerin çıplak mülkiyeti devlete aittir. Devlet ise araziden istifade hakkını, 'tefviz' adı verilen bir işlem ile reayaya bırakma yoluna gitmektedir. Mülk topraklar da öşürlü topraklar ve haraçlı topraklar olarak iki kısma ayrılmaktadır. Öşürlü topraklar, mülkiyeti Müslümanlara ait olan ve her sene elde edilen gelirinden 1/10'ü kadarı devlete vergi olarak ödenen topraklardır. Bu topraklar özel mülkiyete konu olan topraklardır. Toprağın sahibi, sahip olduğu bu arazi üzerinde dilediği gibi tasarruf edebilme hakkına sahip durumdadır. Haraçlı topraklar ise, yapılan savaşların sonucunda fethedilen ve mülkiyet hakları, bir vergi karşılığında, toprağın eski sahiplerine bırakılan topraklardır. Bu topraklar da, özel mülkiyete konu olmuşlardır. Fetholunan topraklardan bir kısmının kullanma hakkı, eski maliklerine bırakılmış, kuru mülkiyeti ise, miri topraklar olarak devlete bırakılmıştır (Cin, 1965-1966: 749).

İslam Hukukuna göre gayrimenkul mülkiyetine ve hükümlerine konu olacak şeyleri; arazi (yataklarındaki madenler ile hukuken

araziye tabi bina ve ağaçlar dahil), müstakil kat ve daireler ve irtifak hakları şeklinde sıralamak da mümkündür (Demir, 1981, s. 47-48). Bununla birlikte İslam hukukunda sahiplik durumuna göre mülkiyet çeşitleri özel mülkiyet, vakıf mülkiyeti, devlet mülkiyeti ve kamu mülkiyeti olmak üzere dört grupta incelemektedir (Çalış, 2004: 54).

1.2.1.1. Özel Mülkiyet

Özel mülkiyet, mülkiyete konu olan mallarda, bir kişinin veya ortaklık yoluyla bir grup insanın mülkiyetinde olan malların ayn'ında ve menfaatinde kamu ortaklığının bulunmaması hususunu ifade etmektedir. İnsanların bir şeylerin sahibi olması, onların bilgileri, becerileri ölçüsündedir ve herkes yeteneği ve göstermiş olduğu gayreti nispetinde bir şeye sahip olabilmektedir. İslamiyet, insanların helal yollardan olmak şartıyla, mal ve mülk edinebileceklerini belirtmektedir (Aygün, 2001, par. 2-3). İslam, insanların özel mülk edinme hakkını ve özgürlüğünü tanımakta, bu hakka saygı göstermekte ve ona karşı her türlü ihlali titizlikle korumaya çalışmaktadır. Nitekim Kuran'da, miras, ticaret, borçlanma, faiz, zekât, nafaka gibi kavramlar ve kurumlar yoluyla özel mülkiyete yer verilmekte, ayet-i kerimeler yoluyla, insanın mal ve mülk sahibi oluşu dile getirilmektedir (Çalış, 2004: 56). Kuran öğretisinin miras ilgili hükümlerin açıklanmasından, özel mülkiyete karşı olmadığı anlaşılmaktadır. Yine Kuran'ın ticari karı haklı ve doğru saydığı kesinlikle belirtilebilir (Güriz, 1969: 62).

İslam dini insanlara özel mülkiyet hakkı tanımış, bu hakka uymayı emretmiştir. Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde yer alan 'her şeyin maliki Allah'tır', 'Göklerde ve yerler de ne varsa O'nundur', 'Ne yücedir ki O ki, mülk O'nun elindedir' ifadelerinden, İslam'ın özel mülkiyet hakkını tanımadığı sonucuna varılamamaktadır (Eren, 1991: 23). Ancak, İslam hukukunda özel mülkün dokunulmazlığı temel bir ilke sayılmakla birlikte, mülkiyetin sosyal fonksiyonu da olan bir hak olması nedeniyle, özel mülk sahipliğine mutlak bir hak olarak bakılmamaktadır. Özel mülke sahip olma hakkı hem sahibine ve hem de başkasına zarar vermeyecek şekilde kullanılması gerekmektedir. Mülkiyet hakkının kullanılmasından malikin şahsına veya başkasına yönelik olarak bir zarar meydana geliyorsa, sahip olunan bu hak hukuken sınırlandırılabilir (Çalış, 2004: 58).

İslam ülkeleri, öşri ve haraci toprakları özel mülk olarak kullanmışlardır. Bu topraklar, eski şehir ve kasabaların sınırları içerisinde bulunmakta ve sultanlar tarafından sahih bir şekilde tebaasına mülk olarak verilmiş olan topraklardan oluşmaktadırlar. İslam hukukuna göre, rakabesi beytülmale (hazineye) ait olan memleket topraklarında herkesin hakkı bulunmaktadır. Ama gerekli görülen hallerde, miri arazi, bedeli karşılığında veya bağış olarak temlik edilebilmektedir. Böylece, miri arazi, özel mülk haline gelebilmektedir (Erdost, 2005: 15-16).

2.3.1.2. Vakıf Mülkiyeti

Vakıf mülkiyeti, bir gayrimenkulden elde edilecek yararın insanlarda bırakılmak üzere, Allah'ın mülkü kılınmasıdır. Dini bir amaç taşıyan vakıf uygulamasının, hayır işlemek amacının yanında, malların devlet tarafından zorla alınmasına engel olunması isteği ve İslam miras hukuku ilkelerinin uygulanmasından kaçınmak arzusu amacıyla Müslüman ülkelerde oldukça yaygın bir şekilde var olmaktadır (Güriz, 1969: 60). Vakfın ayrı mülkiyetinin Allah'a ait olması, lehine vakıfta bulunulan şahısların vakfin aynında herhangi bir haklarının söz konusu olmaması ve bu şahısların tasarrufta da bulunamayacaklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla, vakfedenin (vakıf), vakfedilen malla (mevkuf) zaten bir ilgisi kalmadığı belirtilmektedir (Çalış, 2004: 63).

2.3.1.3. Kamu Mülkiyeti

Kamu mülkiyeti, İslam hukukunda sahiplerine göre yapılan mülkiyetin sınıflandırılmasında, hem niteliği hem de kendine özgü hukuki rejimi itibarıyla diğer mülkiyet türlerinden farklı bir mülkiyet kategorisini oluşturmaktadır (Çalış, 2004: 66). Kamu mülkiyeti, belirli kişilere veya gruplara değil, toplumun bütün fertlerine ait olan mülkiyet türüdür. Kamu mülkiyetinde, kamuya ait malların sadece belirli kişilerin ve grupların değil, toplumun bütün fertlerine ait olması esası geçerlidir. İnsanlar, başkalarına zarar vermeksizin, adil ve eşit bir şekilde kamuya ait mallardan yararlanabilmektedir (Aygün, 2001, par. 2-3). İslam hukuk sisteminde genellikle yollar, akarsular, meydanlar, çarşı ve pazaryerleri, harman yerleri, mezarlıklar, meralar,

yaylaklar, kışlaklar, çeşmeler, mabetler, hanlar, kervansaraylar, baltalıklar kamu mülkiyeti olarak kabul edilmektedir (Çalış, 2004: 66).

2.3.1.4. Devlet Mülkiyeti

İslam hukukunda devlet hazinesine, beytülmal denmektedir. Beytülmal devlete ait malların muhafaza edildiği fiziki mekanı ve devlete ait taşınır taşınmaz malların bütünü ve bunların idare edildiği hukuki kurumu ifade etmektedir (Çalış, 2004: 63). İslam hukukunda devlet mülkiyetinin benimsenmesinin temelinde, toplumun bireyleri arasında adil bir denge kurmak ve çeşitli sebeplerle bozulabilen bu dengenin yeniden sağlanması amacı yatmaktadır. Genel olarak bakıldığında İslam hukuku anlayışı devlete, gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi hedefinin gerçekleştirilebilmesi için, bazı mallara sahip olması gerektiği görevini yüklemektedir (Aygün, 2001, par. 2-3).

2.3.2. Osmanlı Devleti'nin Toprak Sisteminin Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti'nde ziraat oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Zirai ekonomi, Osmanlı ekonomisinin temel yapısını oluşturmaktadır. Tımar sistemi ise zirai ekonominin temelini meydana getirmektedir. Dolayısıyla Osmanlı ekonomisinin temelini tımar sistemi oluşturmaktadır. Tımar sistemi sayesinde tarımsal arazide devlet mülkiyeti esas kabul edilmiş ve önceden tespit edilen toprak büyüklüklerinin ve bütünlüklerinin bozulmamasına dikkat edilmiştir. Bu sayede teknolojiye ayak uydurulamamasına rağmen ülkedeki yüksek tarımsal üretim için gerekli ortam sağlanmıştır (Güneş ve Sarı, 2005: 71-72).

Osmanlı Devleti'nde topraklar mülkiyet bakımından, padişah ve hanedan mensuplarının toprakları, miri topraklar ve özel mülk topraklar olmak üzere, kısımlara ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde özel mülk olan topraklar, fetihten önce özel mülk olup, fetihten sonra da özel mülk olarak kalan haraci ve öşri topraklardan, fethedilen topraklardan ganimet olarak gazilere dağıtılmış topraklardan ve devlete hizmeti geçmiş memur ve askerlere, padişahın hanımlarına ve kızlarına bağış olarak veya satış yoluyla temlik edilmiş olan

topraklardan oluşmaktadır (Erdost, 2005: 14-15). Osmanlılarda toprak rejimine bir başka açıdan bakmak gerekirse, topraklar öşri, haraci ve miri olmak üzere üçe ayrılmıştır. Yapılan bu ayrıma göre öşri topraklar, Müslümanların özel mülkiyeti altındaki topraklara denmektedir. Bunların sahipleri elde ettikleri mahsulden zekatın bir çeşidi olarak, İslam hukuku kaidelerine göre, %10 nispetinde öşür vergisi ödemektedirler. Haraci topraklar ise, devlet tarafından silah ile fethedilip, devlet mülkiyeti altına alınan topraklardır. Selçukluların uygulamış oldukları ikta sistemi ve Osmanlıların uygulamış oldukları tımar sistemi topraklarda uygulanmaktadır. Ancak, gerekli görülen hallerde ve belirli şartlar altında öşri ve haraci topraklarda tımar sistemi içine alınabilmektedir. Miri topraklardan nazari olarak, öşür veya haraç değil, kira alınmaktadır. Yani bu toprakları işleyenler kiracı hükmündedir (İlgen, 2001-2002: 111).

Miri arazi, kuru mülkiyeti devlete ait olan, tasarruf hakkı ise yapılan sözleşme karşılığında ihtiyaç sahibi olup, toprak isteyen çiftçiye, süresiz ve irsi olarak verilmiş olan tarım arazileridir. Miri rejimle yönetilen tarım toprakları, Osmanlı ülkesinin %80-90'ını oluşturmaktaydı. Miri araziye, arazi-i memleket, arazi-i beytülmal veya devlet arazisi de denmektedir. Miri arazinin çeşitli şekilleri mevcuttur. Miri arazi ilk olarak, fethedildiği zaman dağıtılmayıp, devlet adına alıkonan arazidir. İkinci olarak miri arazi, alınış şekli bakımından savaş ya da barış yoluyla olup olamadığı belirsiz arazidir. Üçüncü olarak miri arazi, mirasçı bırakmadan ölen kişinin arazisi olup, mülkiyeti devlete ait olmak üzere yetkili makamın izni ile imar edilen arazi de olmaktadır. Bu arazinin aslını ise, haraç arazisi oluşturmaktadır (Fendoğlu, 1992: 185).

Osmanlı devletinin kuruluş zamanından itibaren bütün toprakların mülkiyeti devlete yani millete mal edilerek miri arazi rejimi olarak tesis edilmiştir. Osmanlı Devleti bu arazileri reayaya şartlı kiracılık yoluyla vermiştir. Miri araziler babadan oğula intikal ettiğinden dolayı, reaya ekip biçtiği toprakları üzerinde emanetçi olma düşüncesinden ve kaygısından uzak tutulmuştur (Özdeğer, 2003: 3). İlk Osmanlı padişahları fethettikleri topraklarda, çağın ve bölgenin şartlarına bağlı olarak, değişik mülkiyet şekilleri uygulamışlardır. Fethedilen bu topraklarda şeriat hükümlerini uygulamışlardır. Buna

göre, fethedilen topraklar eğer, gayrimüslim ülkenin toprağı ise, bu ülkelerin topraklarına kendi ganimetleri gözüyle bakmaktadırlar. Eğer, fethedilen veya hüküm altına alınan ülke halkı Müslüman ise, hususi toprak mülkiyetine dokunulmamaktadır (Erdost, 2005: 15). Osmanlı Devleti'nde, çıplak mülkiyeti ve tasarruf hakkı sahibinin elinde toplanan topraklar, özel mülk toprakları teşkil etmektedir. Özel mülk toprakların, sadece tasarruf hakları değil, çıplak mülkiyeti de sahipleri tarafından satılabilmekte, bağışlanabilmekte ve vakfedilebilmektedir. Aynı zamanda mülk topraklar, mirasçılar arasında taksim edilebilmekte, nikah karşılığı zevceye kalabilmekte, kız evlatlara hibe edilebilmekte, sulh bedeli olarak temlik edilebilmekte ve borcuna karşılık haczedilip satılabilmektedir (Erdost, 2005: 31).

Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu toprak rejimi açısından, tımar sisteminin oldukça büyük önemi bulunmaktadır. Tımar sistemi, Selçukluların uygulamış oldukları ikta sisteminin devamı niteliğindedir. Tımar sistemi ile devlet mülkiyeti (rakabe) altındaki topraklar, kullanım hakkına sahip köylüler tarafından, devlet memuru olan ve maaşlarını tımarların gelirlerinden alan sipahilerin gözetiminde işletilmektedir (Güneş ve Sarı, 2005: 74). Tımar sahibi, araziyi işletilmek üzere bir çiftçiye vermekte ve elde etmiş olduğu ürünün bir kısmını da devlet adına köylüden almaktadır. Aslında tımar sisteminin özünü, devletin vergi toplama işini birtakım kimselere havale etmesi oluşturmaktadır. Tımar sisteminde tarımsal üretimin ve dolayısıyla toprağın denetimi işi fiilen devlet, sipahi ve çiftçi arasında paylaşılmaktadır (Ertaş, 2002: 531).

Tımar sistemi Osmanlı Devleti'nde ulaşım imkanlarının sınırlı olması, mali ve bürokratik organizasyon, metot ve vasıtalarının yetersiz bulunduğu ve milli hasılanın çok büyük bir bölümünü tarımın oluşturduğu bir ekonomide, büyük ve kudretli bir devleti ayakta tutabilmenin orijinal ve başarılı bir dayanağı olarak beliren önemli bir sistem olmuştur. Tımar sistemi, Osmanlı uygulamasında tımar, zeamet ve has olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Senelik hasılatı 20.000 akçeye kadar olan topraklar tımar olarak, 20.000–100.000 akçe gelirlili bölgeler zeamet, 100.000'den fazla geliri olan bölgelerde has olarak adlandırılmışlardır. Haslar ise, genellikle beylerbeyi ve

sancakbeylerine verilen dirliklerden oluşmaktadır (İlgen, 2001-2002: 111-112).

Tımar sisteminde arazi, bir çeşit kiralama yöntemiyle işletilmiştir. Osmanlı Devlet görevlendirmiş olduğu yetkililer vasıtasıyla, toprağın bedeline yakın bir miktarı (tapuy-ı misl), toprağı isteyen kişiye teslim etmektedirler. Padişah miri araziye, kamu yararı yoksa kimseye verememektedir. Bazı sipahilerin, ağalar, eşraf ve eşkıyanın köylüyü rahat bırakmaması ve zamanla, rüşvet-iltimas ve zulüm nedenleri ile tımar sistemi bozulmaya başlamıştır (Fendoğlu, 1992: 188-189). Osmanlı Devleti'nde reayanın tasarruf edeceği toprağı olmaması, sipahilerin çoğalması, yeniçeri ocağının güçlenmesi, düzenli ordunun kurulması, fethin bir üretim biçimi olmaktan çıkmış olması gibi etkenler tımar sistemini çözülmesini sağlamıştır. Bir yandan devlet tarafından tımar topraklarının gelirinin iltizama çıkarılması, reaya ile sipahi arasındaki bağı koparmış ve bunun yerini mültezim ile reaya arasındaki ilişki almıştır (Erdost, 2005: 207-208). Tımar sistemi ilk defa Girit adasında 1703 yılında ortadan kaldırılmıştır. Girit adasında maaşlı memurluk düzenine geçilmiştir. Tımar sistemi Osmanlı Devleti'nde ise 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu yani Tanzimat Fermanı ile ortadan kaldırılmıştır. Tımar sahipleri ise uzun zamandan beri kullanmış oldukları topraklar üzerinde mülkiyet hakkı iddia etmişlerdir. Osmanlı Devleti de hak iddia eden toprak sahiplerinden bazılarına Tanzimat Fermanı ile maaş bağlamıştır. Tımar sistemi bu şekilde tarihe karışırken, miri arazi de 1858 yılında kabul edilen Arazi Kanunu ile kökten kaldırılmıştır (Ertaş, 2002: 533).

1858 tarihinde çıkarılan Arazi Kanunnamesi, toprak sistemiyle alakalı olarak yapılan ilk kapsamlı düzenlemedir. Yapılan bu düzenleme ile tımar sahiplerinin nüfuzlarının kırılması ve merkezi bürokrasinin güçlenmesi amaçlanmıştır. Arazi Kanunnamesi toprakları sınıflandırmış ve fiilen özel mülkiyete dönüşmüş miri toprakların durumunu da yasal hale getirmiştir. Böylelikle toprağı üç yıldan fazla boş bırakmama hükmü de kaldırılmıştır. Mülkiyet konusunda dengesizlikler 19. yy'dan sonra, uzun süren savaş harcamalarının da etkisiyle Osmanlı Devleti sınırları içerisinde artık malikane sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Güneş ve Sarı, 2005:

76). Osmanlı Devleti'nde arazi mülkiyeti hem özel mülkiyete, hem de kamu mülkiyetine konu edinilmiştir. 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'nde beş çeşit araziden söz edilmektedir. Bu araziler mülk arazi, devlet arazisi, vakıf arazi, metruk arazi ve ölü arazi olarak sıralanmaktadır. Mülk arazinin kapsamına yerleşim alanlarındaki arsalar, devlet arazisinden mülke dönüşen araziler, öşür ve haraç arazisi dahil edilmektedir (Çalış, 2002: 159).

Toplumsal bir varlık olan insanın, çevresinde yaşananlara duyarsız kalmayan diğer insanlarla etkileşimi vasıtasıyla kurdukları hayır kurumları, insanlar arasında sosyal ve ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen, bu amaçla yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini teşvik eden kurumlardır. Bu kurumlar aynı zamanda kar amacı gütmeyen kurumlardır. Bu amaçlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde, sağlık ve eğitime yönelik harcamaların büyük bir kısmı birer hayır kurumları olarak sayabileceğimiz vakıflar tarafından sağlanmaktadır. İslam tarihi boyunca da vakıflar, okullar, üniversiteler, hastaneler ve aşevleri gibi kurumlara, hem ekonomik olarak katkıda bulunmuşlar hem de sayısız başka hizmetleri de örgütlemiş ve finanse etmişlerdir (Çizakça, 2006: 21,26).

Vakıf toprakları ise, geliri, dinsel amaçlara tahsis edilmiş topraklardır. Vakfın gelirinin tümünün ya da bir kısmının dinsel bir hizmete tahsisi edilmesi zorunludur. Bir kişinin bir malı vakfedebilmesi için, o kişinin o mala malik olması gerekmektedir. Malını vakfeden, vakfın işlerini ve gelirlerini yürütecek bir mütevellî görevlendirmektedir (Erdost, 2005: 260, 262). Osmanlı Devleti'nde vakıflar, mülkiyeti tamamen vakıflara ait olmak üzere mülk arazi üzerine kurulabilmişlerdir. Bu araziler satılamamakta, rehnedilememekte ve haczedilememektedirler. Osmanlı döneminde vakıflar belli bir amaç edinmiş olan ve mülk topraklardan meydana gelen sahih vakıflar ile miri topraklardan belirli bir kısmının tasarruf hakkının ya da gelirinin, padişahın izni ile belli bir amaca tahsisinden meydana gelen gayri sahih vakıflar olarak ikiye ayrılmaktadır. Sahih vakıflar hakkında, Arazi Kanununun hükümleri uygulanmamakta, İslam fıkhi hükümleri uygulanmaktadır. Sahih vakıfların idaresi ile her türlü hukuki işlemleri, vakfın şartlarına göre, vakfın mütevellisi

tarafından yürütülmektedir. Gayri sahih vakıflar hakkında ise Arazi Kanununun hükümleri geçerli olmaktadır (Cin, 1965-1966: 750).

Sonuç

Mülkiyet edinme hakkı, insanların sahip olduğu temel haklardan biridir. Kapitalist sistemde bireylerin mülk edinimleri mutlak bir hak olarak görülmekte ve bu hakkın kutsal ve dokunulamaz olduğuna inanılmaktadır. Ancak, özellikle toprak mülkiyeti sahipliği konusunda zengin olan insanların diğer insanlara karşı üstünlük kurmaya çalışmaları sonucu, bu hakkın sınırsız olduğu görüşü çürümeye başlamış ve sosyal bir hak olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Kapitalizme tepki olarak gelişen sosyalizm bireylerin mülk edinimine açıkça karşı çıkmakta ve özel mülkiyetin insanın insan tarafından sömürülmesi olarak bakmaktadır.

İhtiyacından fazla malı olanın, bunun bir kısmını kendi isteğiyle, gereksinimi olan bir başkasına vermesi, sosyal adalet ilkesinin hedeflerinden de biridir. Osmanlı Devleti yıkılmadan önceki son birkaç yüzyıl içinde, özellikle Anadolu'nun yaşadığı büyük ekonomik, sosyal ve siyasi çalkantılara karşın, insanların büyük bir sefalete düşmemesinde mülkiyetin sosyal fonksiyonunun da etkisi bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde İslam mülkiyet anlayışına uygun bir mülkiyet anlayışı mevcuttur. Mülk kavramı İslam hukukunda da önemli kavramlardan biridir. İslam hukuku, özel mülkiyeti esas almakta, ancak kamu mülkiyetine de büyük önem vermektedir. Mülkiyete bir hak olarak bakılmakta, fakat meşru yollardan kazanma, mülkiyet hakkının kullanılırken başkalarına zarar vermeyip, onlara saygı gösterme gibi hususlarla, bu hakka sınırlamalarda bulunmaktadır. Osmanlılarda topraklar, miri arazi rejimi gereği, tamamen devlete ait durumdadır. Tımar sistemi ile yalnızca kullanım hakkı reyaya tanınmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti, hem hazinenin en önemli gelir kaynaklarından olan verginin toplanması işini hem de asker toplama işini beraber yapma imkanına kavuşmuş olmaktadır. Toplumun özel mülkiyete sahip olmasına izin verilmemiştir. Vakıflarda hayır hizmetlerinin yanı sıra, önemli kamu hizmetlerini yerine getirdiklerinden, toplum özel mülk edinimine çok fazla

gereklilik duymamıştır. Osmanlı toplumunda, yoğun sermaye birikimi engellenmiş olduğundan, kapitalizmin gerektirdiği sınıflararası mücadele bilinci ve burjuvazi hiç oluşmamıştır. Sermaye birikimi, özel mülkiyet ve burjuva sınıfı da sanayileşmenin önemli gereklerinden olduğu için, Osmanlı Devleti, sanayileşme sürecine girememiştir.

Osmanlı Devleti'nde mülkler genel itibariyle miri arazi, vakıf arazi olarak dağıtılmışken, 1858 yılında Arazi Kanunnamesinin yayımlanmasından itibaren bireyler mülk edinme hakkına sahip olmuşlardır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti tarafından uygulanan Tımar sistemi, devletin zirai ekonomiye müdahalesinin etkili bir yolu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Osmanlı toprak mülkiyeti sisteminde, toprağın sahibi olmayan bireyler ancak devlet adına toprağı işlemekle mükellef idi ve toprağını dilediği zaman bırakma hakkına sahipti. Ancak kapitalist sistemde bireyler özel mülk edinebilirlerken, mülkleri üzerinde diledikleri tasarrufta bulunabilme hakkına sahiptirler. Sosyalist sistemde ise mülkler tamamen devletin tasarrufu altındadır. Dolayısıyla Osmanlı toprak mülkiyeti sisteminin yapısı, her iki iktisadi sistemle de benzeşmemekte ve İslam Hukuku prensiplerine uygun olarak kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Albertini, J. M. (1995). *Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm*, çev. Cafer Unay, 4.Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Arslan, D. A. (2004). *Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 8, ss. 126-143.
- Aygün, D. (2001). *İslam'da Mülkiyet Hakkı*.
<http://www.diyandergisi.com/diyand-dergisi-35/konu-558.html>, Erişim Tarihi: 22 Haziran 2015.
- Cin, H. (1965-1966). *Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin TMK. Karşısındaki Durumu*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 22-23, Sayı: 1-4, ss. 745-798.

- Çakır, S. (2007). *Kentleşme ve Gecekondu Sorunu*. 1. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Çalış, H. (2004). *İslam Hukukunda Özel Mülkiyet ve Sınırlamaları*. 1.Baskı, Yediveren Kitap, Konya.
- Çalış, H. (2002). *İslam Hukukunda Özel Mülkiyete Konu Olma Bakımından Toprak Mülkiyeti*. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 14, ss. 145-164.
- Çelebican, G. (1974). *Sosyalist Planlama Kavramı*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 1-4, ss. 587-601.
- Çiftçi, M. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikleri*. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 6/3, ss. 623-644.
- Çizakça, M. (2006). *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*. Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması, TÜSEV Yayınları, İstanbul.
- Demir, F. (1981). *İslam Hukukunda Mülkiyet ve Servet Dağılımı*. İlmî Yayınlar, Ankara.
- Demir, Ö. (2000). *Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat*. 1. Baskı, Değişim Yayınları, Adapazarı.
- Erdoğan, Y. (t.y.). *Kamu Hukuku Açısından Mülkiyet Hakkı*. http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_makale_detay.asp?IDNO=34, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2012.
- Erdost, M. İ. (2005). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı İmparatorluğunda Mülkiyet İlişkileri*. 3.Baskı, Onur Yayınları, Ankara.
- Eren, F. (1977). *Anayasa ve Yeni Gelişmeler Karşısında Medeni Kanununun Mülkiyet Kavramına Verilecek Anlam*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No: 408, Ankara, ss. 173-200.
- Eren, F. (1991). *Toprak Hukuku*. S Yayınları, Ankara.
- Ertaş, M. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Özel Mülkiyete Geçiş*. Selçuk Üniversitesi Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Öğretiminde 30. Yıl Sempozyumu, Konya.
- Fendoğlu, H. T. (1992). *Osmanlı Hukukunda Temel Hak ve Özgürlükler İçinde Mülkiyet Kavram ve Olgusu*. Basılmamış

Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Güneş, H. H. ve Sarı, T. (2005). *Türkiye'de Tarım Topraklarının Mülkiyet Yapısı ve Tarihsel Süreçteki Değişimde Diyarbakır Örneği*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 13, ss. 71-87.
- Güriz, A. (1969). *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- İlgen, A. (2001-2002). *Osmanlı Toprak Mülkiyeti Anlayışının Teşekkülü ve Bunun Sosyal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri*. Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: Sayı: 11, ss. 105-129.
- Kılınçaslan, İ. (2002). *Kentleşmenin Ekonomik Yönleri*. 1. Baskı, İTÜ Matbaası, İstanbul.
- Ölmezoğulları, N. (2003). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Özdeğer, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Miri Arazi Rejimi ve Tahrir Geleneği*. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, ss. 1-13.
- Proudhon, P. J. (1999). *What is Property? An Inquiry into the Principle of Right and of Government*. Chapter II, Electronic Text Center, University of Virginia Library.
- Şahin, C. (2012). *Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme*. The Journal of Academic Social Science Studies, Vol. 5, Issue 6, ss. 434-461.
- Talas, C. (1999). *Ekonomik Sistemler*. 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

